

ПРИНЦИПИ ГЕНЕРАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ЯК ОСНОВА КОГНІТИВНОГО НАПРЯМУ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Мельничук О. Д.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти

«Рівненська медична академія»

м. Рівне, Україна

Когнітивна лінгвістика як галузь сучасних досліджень сформувалася, використовуючи дані таких наук як: філософія, психологія, теорія штучного інтелекту. Ще одним джерелом, звідки беруть початок когнітивні студії у мовознавстві, є генеративізм. *Мета* цієї розвідки – окреслити проблеми генеративної граматики та їх вплив на формування когнітивної лінгвістики.

Генеративна граMATика (від лат. *generare* – «породжувати») – породжувальна граMATика, трансформаційна граMATика, граMATика Н. Хомського) – розділ генеративної лінгвістики, пов'язаний із вивченням синтаксису. На протипагу нормативно-описовій граMATиці в її основі лежить концепція про систему граMATичних правил та способи їх трансформацій для побудови (генерування) граMATично правильних конструкцій. Поняття синтаксису є ключовим для цього виду граMATики. Дослідники зауважують, що «когнітивна лінгвістика, яка виникла у США наприкінці 70-х – на початку 80-х р. є відбитком деяких ідей теорії генеративної граMATики, зокрема, уявлення про мову як механізм породження, ментальну репрезентацію граMATики окремого мовця, моделювання цих ментальних процесів [5; 6].

Ідея граMATики про те, що мова має творчий характер та може виражати необмежену кількість думок, була запозичена Н. Хомським у В. фон Гумбольдта. Науковець спирався у своїй теорії також на Декартову логіку. Її метою було пояснити механізм утворення безлічі формально правильних структур та вибудувати модель процесу діяльності носія мови, оскільки згідно з теорією генеративізму цей процес, тобто здатність людини породжувати та розуміти зовсім нові речення, яких вона ніколи не чула, є генетично вродженим та практично неусвідомлюваним. Це припущення лежить в основі *нативістської* точки зору на питання походження мови, яка є протилежною до *біхевіористського* розуміння, яке припускає, що людина не має вроджених (мовних) здібностей (є своерідною *tabula rasa*) і набуває мовної компетенції імітуючи світ довкола [2]. Нативісти ж вважають, що попри

те, що словниковий запас дитини є набутиим, вміння створювати судження про граматичність побудованих мовних конструкцій є генетично вродженим. В процесі вивчення мови цей вроджений абстрактний синтаксичний механізм модифікується для конкретної мови.

Предметом вивчення трансформаційно-генеративної граматики є структура механізму, який реалізує процес мовленнєвого спілкування. Н. Хомський вважає, що під час породження людиною безлічі граматично правильних речень, відбувається певний процес, а саме трансформація глибинних структур у поверхневі. Під *глибинними структурами* розуміють формування змісту речення, визначення його семантичної інтерпретації в аспекті синтаксичної дескрипції. *Поверхневі структури* – це звукове вираження цього змісту та універсальних елементів смислу за допомогою класів слів/частин мови. Таким чином, одна глибинна структура може відповідати кільком поверхневим і навпаки. Їх співвідношення відбувається за допомогою граматичних трансформацій. Генеративно-трансформаційна граMATика «демонструє формальні методи, за допомогою яких можна перетворити мовний вислів у питальній формі на спонукальний, зберігаючи при тому так звану глибинну структуру (англ. *deep structure*) – базове лексичне значення речення» [3, р. 11].

Основною відмінністю когнітивної лінгвістики від генеративізму є те, що генеративна теорія заперечує залежність мовної системи від загальних когнітивних механізмів, а головним завданням когнітивної лінгвістики є дослідження мови з метою розуміння загальних когнітивних механізмів.

Абсолютизація алгоритмів для природної мови є проблемною, бо повна передбачуваність тут є нереальною: багато залежить від конвенції, звичаю. Мовна система не є самодостатньою і підлягає опису без серйозного звернення до інших когнітивних систем. Мова органічно пов'язана з цими системами і її слід описувати в широкому психологічному контексті. ГраMATика мови не-генеративна, мовні вирази не утворюють чітко окресленого набору одиниць, що обчислюються на основі алгоритмів. ГраMATика мови лише забезпечує значення, що оперують інструментарієм (символами).

В генеративізмі граMATику (або щонайменше синтаксис) вважають автономною, відокремленою від лексики і семантики, а граMATичні категорії визначаються за суто формальним принципом, в когнітивній лінгвістиці, навпаки, граMATика визнається знаковим (символічним) феноменом, єдністю семантичної і формальної структур [7, с. 4-5].

Якщо генеративізм вважає «концептуальну (понятєву)» теорію значення непридатною для строгого опису мови і віддає перевагу формальній логіці з її критеріями «істинності» суджень, то когнітивна лінгвістика розуміє значення як концептуалізацію (у широкому сенсі),

що пояснюється в термінах «наївної» логіки та мислинневого опрацювання інформації. Формальну логіку не застосовують для опису семантичних структур, які є суб'єктивними. Такі явища, як метафора і семантичні переноси, що не розглядаються в формальній логіці, для когнітивної лінгвістики мають неабияку значущість.

Відмінністю когнітивної лінгвістики від генеративізму є визнання іконічності знакових форм (структур) мови, тобто матеріальна форма (структура) мови відтворює форму (структуру) думки, вони ізоморфні, що дозволяє реконструювати концептуальні структури з опорою на мовні дані. У цьому випадку генеративний механізм породження мовних форм виявляється зайвим. Когнітивна лінгвістика (як і функціоналізм загалом) індуктивна: вона будує свої моделі, спираючись на конкретні мовні дані.

Так, Н. Хомський не поділяв думки про те, що вивчати мову означає вивчати свідомість [4, с. 24], однак категорично не відкидав відповідність мовних і загальних когнітивних механізмів. Когнітивна лінгвістика розвиває положення Н. Хомського про те, що вона повинна бути присвячена вивченню людської мовної здатності (компетенції), яка є однією із найвизначніших пізнавальних (когнітивних) здатностей. Теорія Н. Хомського подала приклади того, як висувати гіпотези про мовну здатність людини і як здійснювати перехід від дослідження зовнішніх проєкцій мови до вивчення її внутрішнього механізму з огляду на аналіз ментальних репрезентацій мовного знання (competence) [3]. Слід зауважити, що мовознавці поєднують генеративізм із когнітивною наукою лише на етапі *розширеної синтаксичної теорії* Н. Хомського, хоча на першому етапі автономного синтаксису звернення до вродженої бази, глибинних синтаксичних структур передбачило поворот від поверхневого синтаксису до мислетельних конструктів, які цей синтаксис організовують [1, с. 38-68]. Відтак Н. Хомського назвають одним із засновників когнітивної лінгвістики.

Отже, попри проаналізовані відмінності генеративізму і когнітивної лінгвістики, звернення до ментальних механізмів є сполучною ланкою між породженням (генерацією) нескінченної кількості різноманітних граматично правильних речень «поверхневої» мови та їх зв'язку з когніцією – мисленневою, пізнавальною діяльністю людини щодо вивчення мови як феномену свідомості.

Література:

1. Boyd B., Dor D. Challenging Chomsky and his Challengers: Brian Boyd interviews // This view of life. May 22, 2017. URL:<https://evolution-institute.org/article/challenging-chomsky-and-his-challengers-brian-boyd-interviews-daniel-dor/>

2. Chomsky N. Knowledge of Language: its Nature, Origin and Use. New York : Praeger Publishers, 1986. 307 p.20.
3. Chomsky N. Language and Thought. Wakefield, Rhode Island & London : Moyer Bell, 1993. 96 p.
4. Chomsky N. The Minimalist Program. Cambridge, Massachusetts / London, England : the MIT Press, 1996. 420 p.
5. Dawson M. R. W. Understanding Cognitive Science. Malden, Massachusetts, USA : Blackwell Publishers, 1998. 336 p.
6. Evans V. The Language Myth: Why Language is not an Instinct. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 304 p.
7. Langacker R.W. An Overview of Cognitive Grammar // В. Rudzka-Ostin (ed.). Topics in Cognitive Linguistics. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1988. P. 3-48.

КОНСТРУЮВАННЯ КОНФЛІКТУ В ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА: ЕТИЧНА ПАРАДИГМА

Миронюк В. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії і методики журналістської творчості
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Важливим питанням сучасної літературознавчої науки є дослідження особливостей мистецького процесу в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століть, зокрема творчого шляху письменників. Одним із відомих митців, визнаних світовою спільнотою, є Володимир Винниченко, який своїм літературним доробком, власною життєвою позицією яскраво й багатогранно представляв нову українську культуру. Його філософські погляди суголосні з теоріями західноєвропейських мислителів, саме він перебував біля витоків нового мистецтва, яке поставило за мету залучення української літератури до надбань і відкриттів європейського масштабу. Володимир Винниченко творив на зламі двох культурно-стильових епох і шукав нові форми, прийоми й засоби для художнього пізнання людини в нових реаліях її буття, моделюючи найрізноманітніші людські типи, експериментуючи зі сюжетами та конфліктами, оновлюючи тематику й проблематику.